

Anna Latko-Serafińska
Muzeum Narodowe w Krakowie

ZABYTKOWE KOŚCIOŁY PODTATRZA
SERIA KSIĄŻEK O ZABYTKOWYCH KOŚCIOŁACH PODHALA, SPISZA I ORAWY

materiały

Przedmiotem niniejszej recenzji jest seria dwudziestu książek, wydawanych w latach od 2010 do 2022, poświęconych dziejom kościołów, głównie drewnianych, ale także murowanych, które powstały na miejscu pierwotnych świątyń, zniszczonych najczęściej na skutek pożaru. Seria wydawnicza obejmuje zabytkowe świątynie, będące perełkami na szlaku kościołów znajdujących się na terenie Podtatrza. Są to: kościół św. Bartłomieja w Niedzicy, kościół drewniany w Trybszu, kościół św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Nowym Targu, kościół św. Kazimierza w Kościelisku, kościół drewniany w Grywałdzie, kościół Wszystkich Świętych w Kacwinie, kościół św. Stanisława we Frydmanie, kościół drewniany w Łopusznej, kościół św. Sebastiana w Jurgowie, kościół św. Wojciecha w Szczawnicy, drewniany kościół św. Anny w Nowym Targu, kościół św. Jana Chrzyciela w Orawce, kościół Wszystkich Świętych w Krościenku nad Dunajcem, kościół Przenajświętszej Trójcy w Czarnym Dunajcu, sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala w Ludźmierzu, kościół św. Marcina i św. Walentego w Krempachach, drewniany kościół św. Jana na Harendzie w Zakopanem, kościół drewniany w Dębnie Podhalańskim, kościół św.św. Apostołów Piotra i Pawła w Łąpszach Wyżnych, Stary Kościółek na Pęksowym Brzysku w Zakopanem.

Krakowskie wydawnictwo Astraia, założone przez Rafała Monitę w 2006 roku, powstało jako niewielka oficyna wydawnicza. Jej głównym celem jest publikowanie literatury obejmującej m.in. wydawnictwa muzyczne, poezję, albumy, książki dla dzieci i prace o zabytkowych kościołach Podhala, Spisza i Orawy.

Pomysłodawcą tych starannie wydanych publikacji jest Rafał Monita, tworzący duet autorski z Andrzejem Skorupą, profesorem Akademii Górniczo-Hutniczej. Każdy tom został opracowany przez co najmniej dwóch wyżej wymienionych autorów, co przyczyniło się do wzajemnego uzupełnienia wiedzy na polach: naukowym i regionalistycznym. Cała seria zawiera szerokie omówienie zabytków sztuki sakralnej, a jako przewodnik po świątyniach zaprasza czytelnika do poznania ciekawej historii najstarszych kościołów Podtatrza. Autorzy tekstów wskazali tym samym na potrzebę prowadzenia

badania nad dziejami poszczególnych kościołów, we wszystkich okresach historycznych, w szerokim kontekście życia społecznego i parafialnego.

Recenzowana seria stanowi pełne opracowanie historyczne, jest również podsumowaniem wieloletniej pracy prowadzonej przez autorów wykorzystujących w swoich publikacjach wyniki badań konserwatorskich, źródła kartograficzne oraz najstarsze źródła pisane związane z historią miejscowości, w których powstawały omawiane kościoły i parafie. Publikacje zawierają więc obszerny opis dziejów ziemi i historii kościołów wraz ze szczegółowym zobrazowaniem zabytkowych wnętrz, m.in. pozostałej polichromii, a także wyposażenia i wystroju świątyń – ołtarzy, chrzcielnic, ambon, pozytywów organowych, rzeźb grupy tęczy czy nawet ławek, krucyfiksów, naczyń i szat liturgicznych.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że we wszystkich opracowaniach przytoczone zostały opisy z tekstów źródłowych¹, które pozwoliły autorom poszerzyć zakres informacji dotyczący dawnego wyglądu kościołów.

Na przykład protokół z wizytacji w kościele w Łopusznej z 1608 roku pozwolił odtworzyć ówczesny wygląd kościoła; na podstawie późniejszych dokumentów m.in. z 1765 roku opisano ołtarze oraz dalsze zmiany zachodzące we wnętrzu kościoła. Podobnie wizytacje kościelne w kościele w Szczawnicy z 1728 i 1756 roku wymieniały naczynia i szaty liturgiczne, które nie przetrwały do dzisiejszych czasów, lecz świadczyły o ówczesnym majątku kościelnym. Ciekawym źródłem okazała się opisana przez autorów tzw. „tutka” – księga zachowana w parafialnym archiwum w Niedzicy, obejmująca, obok wpisów metrykalnych, zestawienie przychodów i rozchodów kościelnych w 1687 roku. Z zapisów w księdze wynika, że w tym czasie wykonano polichromię, a ze względu na zły stan zachowania istniejących już fresków, ograniczono się tylko do ich restauracji na ścianie południowej. Kolejne źródło, kronika parafialna Jurgowa, założona w 1742 roku, pomogła ustalić czas powstania ołtarzy, poprzez szczegółowe zapisy dotyczące wydatków poniesionych na wynagrodzenie malarza, który pokrył polichromią ołtarz św. Mikołaja. Drugą należność przypisano rzeźbiarzowi za wykonanie tabernakulum, baldachimu i świeczników. Na podstawie takich zapisów, można ściśle określić choćby daty ukończenia prac przy ołtarzach. Kroniki wspominają również o fundatorach, m.in. ołtarzy bocznych, jak to miało miejsce w kronice ks. Stolarczyka w Zakopanem². Wśród archiwaliów parafialnych, wspominanych przez autorów, zachował się w Łapszach Wyżnych dokument zatytułowany *Rationes Ecclesiae Felso Lapsensis*. Jest to księga obrachunkowa z 1759 roku, zawierająca zapisy przychodów i wydatków

¹ Źródła pisane, o których mowa, to akta wizytacji, kroniki parafialne czy księgi obrachunkowe.

² Dotyczy starego kościółka na Pęksowym Brzyzku.

Archiwum WBP w Krakowie

dotyczących kościoła, a także nazwiska darczyńców i zatrudnionych rzemieślników czy artystów. Księga ta jest kolejnym niezwykle cennym źródłem informacji o etapach budowy świątyni. A dzięki źródłom pisanim ujętym w niniejszych wydawnictwach, pozwolono czytelnikowi zapoznać się z oryginalnym zasobem lokalnego dziedzictwa, co może motywować do dalszego prowadzenia badań naukowych poświęconych dziejom parafii, zwłaszcza na szczeblu regionalnym.

Każdy tom serii ma układ chronologiczny. Najpierw zakreślono najstarsze dzieje miejscowości, w której powstawały kościoły, a następnie początki powstawania parafii, z uwzględnieniem historii świątyni. Wiele miejsca poświęcono samym zabytkom, zdobiącym wnętrza kościołów. Wszystkie wydawnictwa zawierają dawne ryciny, plany budynków oraz mapy, wzbogacają je także współczesne fotografie, ukazujące najdrobniejsze szczegóły, choćby opisywanej polichromii czy rzeźby przy ołtarzach. Uzupełnieniem części graficznej książek są liczne akwarele i archiwalne zdjęcia, które niejednokrotnie przybliżają czytelnikowi wizerunek kościołów przed remontem czy konserwacją. Stare, pochodzące z początku XX wieku pocztówki prezentują nie tylko kościoły, ale też parafian w odświętnych strojach. Tekst autorów oparto na rzeczowej literaturze, do której można również sięgnąć dzięki temu, że opisy bibliograficzne ujęto w spisie.

Merytoryczna wartość pracy to przede wszystkim rzetelne opracowanie zebranego materiału, co w dużym stopniu nie tylko scaliło dostępne informacje, ale i uzupełniło lukę w opracowaniach dziejów poszczególnych

kościół Podtatrza. Z pewnością czytelnik, sięgający do niniejszego wydawnictwa, doceni treść tekstów, które wyszły spod pióra Andrzeja Skorupy, a wzbogacone zostały licznymi barwnymi fotografiami, zarówno archiwalnymi, jak i współczesnymi, wykonanymi w większej mierze przez Rafała Monitę. Publikacje są estetyczne dla oka, przystępne w lekturze, zaadresowane do szerokiego kręgu czytelników, zwłaszcza dla turystów i regionalistów, nieobojętnych na lokalną historię.

Zaznajomienie się choćby z jednym tomem serii zachęca do sięgania po kolejne. Stosunek tekstu do materiału ilustracyjnego jest bardzo wyważony, a przystępna forma popularyzatorska tekstu motywuje do poznawania sakralnych zabytków Południowej Małopolski.

Czarny Dunajec. Kościół Przenajświętszej Trójcy, [fot.] R. Monita, [tekst] A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2013

Dębno Podhalańskie. Kościół drewniany, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, J. Milan, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2011

Frydman. Kościół św. Stanisława BM, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2014

Grywałd. Kościół drewniany, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2010

Jurgów. Kościół świętego Sebastiana, tekst A. Skorupa, fot. Rafał Monita, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2019

Kacwin. Kościół Wszystkich Świętych, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2015

Kościelisko. Kościół św. Kazimierza, A. Skorupa, R. Monita, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2022

Krempachy. Kościoły św. Marcina i św. Walentego, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2015

Krościenko nad Dunajcem. Kościół Wszystkich Świętych, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2011

Ludźmierz. Sanktuarium Matki Bożej Królowej Podhala, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2016

Łapsze Wyżne. Kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2018

Lopuszna. Kościół drewniany, Rafał Monita, A. Skorupa, W. Bonowicz, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2012

Niedzica. Kościół świętego Bartłomieja, R. Monita, A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2013

Nowy Targ. Drewniany kościół św. Anny, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2011

Nowy Targ. Kościół świętej Katarzyny Aleksandryjskiej, R. Monita, A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2012

Orawka. Kościół św. Jana Chrzciciela, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2015

Szczawnica. Kościół świętego Wojciecha, [fot.] R. Monita, [tekst] A. Skorupa, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2013

Trybsz. Kościół drewniany, zdj. R. Monita, tekst A. Skorupa, Kraków, Astraia, 2010

Zakopane. Drewniany kościół św. Jana na Harendzie, tekst A. Skorupa, fot. R. Monita, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2020

Zakopane, Stary kościółek na Pęksowym Brzyzku, tekst A. Skorupa, fot. A. Brzoza i R. Monita, Kraków, Wydawnictwo Astraia, 2019

materiały

Archiwum WBP w Krakowie